

Boekbesprekingen

Raymond Geuss, *History and Illusion in Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2001 ISBN 0-521-00043-2 (paperback) 175 blz. € 27,50.

Sinds de Verlichting hebben wij een wereldbeeld waarin ieder individu een aantal rechten heeft die geen enkele persoon hem mag ontnemen. Wij vinden het natuurlijk dat we in vrijheid leven en wanneer een medemens die mogelijkheid niet heeft, vinden we dat een misstand, niet in overeenstemming met de natuur van de mens en met de ideaalsituatie waarin de wereld het beste zou functioneren. In die situatie is de politiek liberaal en de democratie maximaal. In *History and Illusion in Politics* veegt de filosoof Raymond Geuss resoluut de vloer aan met dergelijke waandenk-beelden.

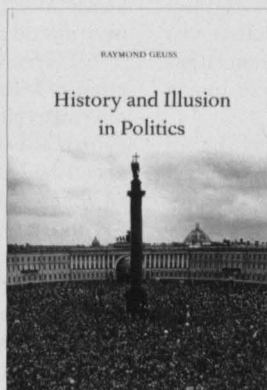
In de eerste plaats gaan volgens Geuss liberalisme en democratie niet logisch samen. Fundamenteel aan liberalisme is immers individualiteit, terwijl een democratie, direct of indirect, in essentie collectief is. De rol van het individu maakt tevens van de 'liberale staat' een *contradictio in terminis*. Weliswaar ontbreekt in de meest basale directe democratie een overkoepelend staatsorgaan, want anders is democratie niet zuiver, maar dit is eerder een ideaal van getewollensokken-figuren dan van zichzelf respecterende 'liberale' politici. 'Liberaal' staat daarbij tussen aanhalingstekens omdat de politici die zich 'liberaal' noemen, daarmee een definitiefout begaan.

Slechts begrepen vanuit zijn historische context, heeft het huidige liberalisme überhaupt een betekenis. Daarin wordt duidelijk dat het ideaal waaraan het zijn naam ontleent, vrijheid, te hoog gegrepen is. Liberalen zitten in de ongemakkelijke positie dat ze afhankelijk van de staat zijn om hun waarden te verwezenlijken en tegelijk de staat moeten intomen om die te behouden. Een dergelijke precare balans houdt alleen stand zonder verstoringen. Het is volgens Geuss echter een illusie te denken dat ieder mens in elke situatie tolerantie en

vrijheid nastreeft. Dat gaat tegen de, door liberalen zo geprezen, rationaliteit in. Dat Geuss daarmee kettert, zal hij graag willen toegeven.

Een tweede heilig huisje dat een paar flinke trappen krijgt te verduren is het ideaal van mensenrechten. Maar al te vaak worden mensenrechten gelijk gesteld aan natuur-rechten. De geschiedenis compleet veronachtzamen, menen liberalen dat vrijheid van geloof en meningsuiting, om maar twee voorbeelden te

noemen, vanzelfsprekend zijn. Nu zijn deze vrijheden op zich te rechtvaardigen, maar niet met een beroep op de menselijke natuur. Volgens Geuss is dat slechts een goedkope PR-truc: 'A human right is an inherently vacuous conception, and to speak of human rights is a kind of puffery or white magic'. Waarom we ons toch zo laten inpakken door deze tovenarij is een combinatie van toeval - legio beschavingen hebben prima gefunctioneerd zonder de noodzaak te hebben gevoeld om 'verlicht' te zijn - en wishful thinking. Alsof het

pleidooi dat mensenrechten natuurlijk zijn, werkelijk ervoor zorgt dat we elkaar humaner, nog zo'n toverwoord, behandelen.

Geuss' onttovering van het huidige wereldbeeld, komt voort uit zijn analytische aanpak. Het belangrijkste kritiekpunt van Geuss is niet dat het liberalisme ondemocratisch is, maar dat we niet weten waar we het over hebben. Zijn centrale vraag is daarentegen wat we precies bedoelen wanneer we spreken van tolerantie, staat, autoriteit, gemeenschappelijke belangen, etcetera. Met andere woorden, wat verstaan we onder liberaal en democratisch? In zijn begrippenanalyse maakt hij op een pijnlijk heldere manier duidelijk dat een liberaal-democratische staat die mensenrechten verdedigt, meer een toevallig zo historisch gegroeide janboel van tegenstrijdige elementen is dan iets anders. Daarbij legt hij een nadruk op de historiciteit van begrippen. Woorden krijgen immers pas betekenis door het gebruik ervan in een specifieke historische context.

In navolging van Nietzsche, die hij herhaaldelijk aanhaalt, ziet Geuss conflict als essentieel voor de wording van woorden. We herinterpreteren naar gelang onze belangenverschuivingen en het succes van een nieuwe interpretatie hangt af van de macht die wij hebben om hem door te drukken. Juist doordat we in een liberaal tijdperk leven, kunnen we 'liberalisme' niet definiëren. Niet alleen heeft het liberalisme zijn eigen geschiedenis herschreven naar zijn doelen, we kunnen er zeker van zijn dat de toekomst nog veel herschrijvingen

zal brengen.

De vraag blijft dan over waar Geuss denkt dat hij mee bezig is. Veel illusies blijkt hij zich daarover niet te maken: 'Similarly it may turn out that in retrospect historical agents are always conceptually confused, but that is no reason to embrace visible incoherence.' Hierin komt zijn uiteindelijke doel naar voren. Geuss accepteert dat hij van vooronderstellingen uitgaat die door de tijd en ideologie zijn gekleurd, maar hij heeft van een aantal vooronderstellingen duidelijk voor ogen dat ze illusionair zijn en ziet geen reden hiervoor blind te zijn. In eerste en in laatste instantie is *History and Illusion in Politics* dan ook een *eye-opener* en als zodanig is het erg geslaagd. Geuss' heldere stijl maakt het boek tot een lust om te lezen. Bovendien schept hij hierdoor een afstand die zijn betoog zeer overtuigend maakt.

Niettemin is dit tegelijkertijd mijn grootste kritiekpunt. Geuss' helderheid is uitermate pijnlijk. *History and Illusion in Politics* is een negatief boek. Het maakt vooral duidelijk wat we niet kunnen geloven en waar we niet op kunnen bouwen, maar wat er dan nog overblijft werkt Geuss niet uit. Evenmin wijdt hij woorden aan het probleem geëngageerd te blijven in een onttoverde wereld. Het is gemakkelijk om kritiek te hebben op verkeerde vooronderstellingen, maar ik ben erg blij in een land te leven waar mensenrechten als natuurlijk worden beschouwd. Geuss schrijft wat ik liever niet wil weten.

Lydia Langerwerf

Peter Watson, *Wrede schoonheid. Mensen en ideeën die het moderne denken gevormd hebben*, Het Spectrum, Utrecht 2001, ISBN 90 712 0611 4 (gebonden), 886 blz., € 47,75.

Ondanks de problemen die er doorgaans zijn met het schrijven over het recente verleden, voelden vele historici zich aangetrokken tot het schrijven van een samenvattende geschiedenis van de afgelopen eeuw, rond de tijd dat die haar laatste adem uitblies. Verbazing over wat er in deze eeuw gebeurd was en een eerste poging te verklaren hoe en waarom dat was, alsook een voorzichtige blik op de komende eeuw lagen hieraan ten grondslag. Volgens

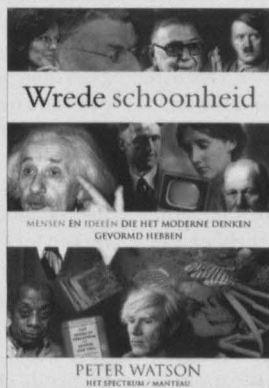
Peter Watson, auteur van *Wrede schoonheid. Mensen en ideeën die het moderne denken gevormd hebben*, zijn de meeste eeuwgeschiedenissen nog steeds politiek-militair dan wel algemeen cultuur-historisch getint. Watson die als belangrijkste eerdere publicatie *War on the mind: the military uses and abuses of psychology* op zijn naam heeft staan, meent dat de aandacht voor deze ontwikkelingen weliswaar begrijpelijk is, maar tevens geen recht doet aan het belang van de wetenschap - in de breedte zin van het woord - als stuwende factor van vrijwel alle belangrijke gebeurtenissen in de twintigste eeuw. De drie grote krachten - wetenschap en de hiermee samenhangende groei van technologie en massaconsumptie, vrije markteconomie en massamedia - komen volgens Watson direct voort uit wat hij noemt 'de inburgering van de wetenschap' na 1900. Deze inburgering vormt het verschil met wetenschap zoals die in de achttiende en negentiende eeuw bestond, en heeft drie kenmerken. Ten eerste was er in de twintigste eeuw een stortvloed aan wetenschappelijke ontwikkelingen. Ook

kwam wetenschappelijk onderzoek - met als uitgangspunt de evolutieleer - uit verschillende vakgebieden op overtuigende manier samen. En tenslotte maakte de wetenschap de twintigste eeuw tot de eeuw van de psychologie waardoor het individualisme de overhand kreeg ten koste van het publieke domein. Aldus komt Watson tot de conclusie, dat waar vroeger historici twistten over de vraag of het nu belangrijke personen danwel economische factoren waren die de geschiedenis vorm gaven, de wetenschap deze vormgevende rol heeft overgenomen.

Aldus de rechtvaardiging om het lijvige *Wrede Schoonheid* te schrijven, dat dan ook

niet minder beoogt dan alle belangrijke filosofische ontwikkelingen in kaart te brengen, aan de hand van de denkers en de stromingen. Logischerwijze begint het verhaal rond het 'magische jaar 1900', dat een aantal intellectuele wendingen bracht die het gezicht van de twintigste eeuw zouden gaan bepalen. Freud ontsluitte het onbewuste (zijn *Traumdeutung* verscheen eind 1899). Het gen zoals in de jaren zestig van de negen-

tiende eeuw al geformuleerd door Gregor Mendel werd herontdekt door de Nederlandse botanicus Hugo de Vries (maart 1900) en een maand later door Carl Correns. Max Planck formuleerde in oktober 1900 wat later de 'constante van Planck' werd genoemd en wat het begin zou zijn van de kwantumfysica. Tenslotte veranderde Arthur Evans onze blik op de oorsprong van onze beschaving door de ontdekking van de Minoïsche beschaving (23 mei 1900). Overigens vervangt H. W. von der Dunk deze derde eeuwbepalende prestatie door de publicatie van *Logische Untersuchungen* (1901) van de filosoof

Edmund Husserl. Hierin wordt de mogelijkheid van objectieve uitspraken als zodanig aan de kaak gesteld, '... een vraag die de belangrijkste denkers van de komende generaties niet meer los zou laten' (in *De Verdwijnende Hemel*, I).

Door dergelijke op het oog losstaande gebeurtenissen op een zeer begrijpelijke en verzorgde manier aan elkaar te schrijven, komen vele gebeurtenissen op onverwachte wijze met elkaar in verband te staan, en kan Watson zijn opzet - het schrijven van een universele intellectuele geschiedenis - als geslaagd beschouwen. De lezer raakt haast overdonderd door de vele nieuwe gedachten en gebeurtenissen van de afgelopen eeuw, alle mooie en schone dingen die men poogde te bereiken, maar die helaas niet altijd voor de goede zaak werden ingezet, of om de juiste redenen waren ontwikkeld. Het valt immers niet te ontkennen dat de gruwelijkste twintigste-eeuwse verschijnselen alle leunden op de nieuwe wetenschap: het fascisme, twee wereldoorlogen, de holocaust, de atoombom, et cetera. Een liefhebber van de wetenschap als Watson kan daarom ook niet de wrede kant van de pure of schone wetenschap negeren. De titels en ondertitels van de vier delen in het boek verwijzen ook allemaal naar de historische context van de nieuwe intellectuele stromingen: *Van Freud tot Wittgenstein - het besef van een begin*, *Van Spengler tot Animal Farm - beschavingen en ongenoegen*, *Van Sartre tot de zee van rust - de nieuwe menselijke conditie en de verzorgingsstaat*, en *Van tegencultuur tot Kosovo - geen visie, ieders visie*. Door de belangrijkste gebeurtenissen, personen en filosofische stromingen op overtuigende wijze aan elkaar te schrijven en deze te verbinden met wat goed de tijdsgesest genoemd kan worden, ontstaat aldus een helder overzicht van de intellectuele kant van de vorige eeuw. Zo wordt in het hoofdstuk *Hemel en aarde* onder andere achtereenvolgens de maanlanding, de

ontdekking van pulsars, achtergrondstraling en quasars, de bijbel en archeologie, het Tweede Vaticaanse Concilie, de Club van Rome en 'The greening of America' met elkaar verbonden.

Alhoewel er natuurlijk altijd kanttekeningen gemaakt kunnen worden bij de keuzes die auteurs maken bij dergelijke overzichtswerken, lijkt het toch dat Watson in ruim achthonderd bladzijden aan elk mogelijk persoon of stroming summier aandacht heeft besteed. Opvallend is echter de afwezigheid van alles wat buiten het westen plaatsvond. Peter Watson beoogde met dit boek wel degelijk ook aandacht te schenken aan niet-westerse ontwikkelingen, maar bemerkte dat er buiten het westen geen sprake was van echte intellectuele vernieuwing. Interviews met niet-westerse geleerden bevestigden dit beeld: 'Meer dan een van hen heeft erop gewezen dat de belangrijkste intellectuele inspanning van zijn of haar eigen (niet-westerse) cultuur in de 20^e eeuw bestond uit het zich verzoenen met de moderniteit door te leren omgaan met en te reageren op de westerse manieren en de westerse denkpatronen, waarvan democratie en wetenschap de belangrijkste zijn.' Deze *strijd* is momenteel hun cultuur, en belangrijke bijdragen zijn wellicht de komende eeuw te verwachten van hen die zich hebben aangepast aan de westerse democratie en wetenschap. Typerend is het voorbeeld van islamitische landen dat hij aanhaalt: '... [de islam] haalt zijn kracht uit het zich vastklampen aan het verleden waardoor intellectuele ontwikkeling onmogelijk is, en juist dat gebrek aan ontwikkeling zorgt ervoor dat de bevolking van islamitische landen niet kan concurreren met het Westen. De "woede en anarchie" die daardoor ontstaat, bindt ze vaster aan het geloof - en zo blijven ze in een cirkel zitten.'

Waar de twintigste eeuw begon met de doorwerking van Darwins evolutieeler in alle wetenschappelijke disciplines, lijkt

Watson hier nu, aan het begin van de eenentwintigste-eeuw, nog steeds een aanhanger van. Willen landen en culturen mee in de wetenschappelijke vaart der volkeren, dan zullen zij zich moeten aanpassen aan de meest succesvolle: de westerse. En ook het samenkomen van wetenschappelijke ontwikkelingen zoals Watson dat zag aan het begin van de twintigste eeuw dient in de toekomst verder te worden voortgezet. Watson pleit voor een nieuwe wetenschappelijke canon, waarin opgenomen 'alle belangrijke wetenschappen, de betekenisvolle fasen in de geschiedenis, de opkomst en ondergang van beschavingen, de oorzaken van onderliggende patronen, grote werken van religie, literatuur, muziek, schilderkunst en beeldhouwkunst, omdat alle culturen pogingen zijn geweest om in het reine te komen met zowel de natuurlijke als de bovennatuurlijke wereld.' Niet alleen omdat verenigde kennis die universeel gedeeld wordt een verstandige toekomst mogelijk maakt, maar ook omdat het jargon van de wetenschappelijke voorhoede in groeiende mate onbegrijpelijk wordt voor 'de rest'. Een

universeel verhaal, onderwezen als geesteswetenschap, kan laten zien hoe de mens voortschrijdt, en waar oude denkpatronen werden ingehaald. Belangrijk is dat we oude tegenstellingen vergeten, en - enigszins postmodern, zoals Watson zelf ook toegeeft - een gezonde afkeer houden van allesomvattende theorieën en ideologieën. Overigens veegt hij voor het overige wel degelijk de vloer aan met het postmoderne relativisme dat vol politiek correct enthousiasme haar blik richting de niet-westerse beschaving wierp. In de post-postmoderne wereld zal waarschijnlijk de oude hiërarchie in de nieuwe canon worden beschreven.

Met *Wrede Schoonheid* schreef Peter Watson een prachtig overzichtswerk, dat dankzij de uitgebreide index evengoed gebruikt kan worden als naslagwerk. Maar waar hij het zelf wellicht beschouwt als een eerste aanzet tot het door hem verlangde nieuwe canon van de menselijke vooruitgang, zijn er vermoedelijk velen die zullen twijfelen aan de door hem gesignaleerde teleologische richting van de evolutie.

Robbert de Witt

Athena's Boekhandel

Oude Kijk in 't Jatstraat 42 9712 EL Groningen

telefoon (050) 312 55 93

telefax (050) 313 50 32

email: info@athenas.nl

internet: www.athenas.nl

Jouw studieboek ligt bij Athena's Boekhandel

EEN GESPECIALISEERDE, ZELFSTANDIGE BOEKHANDEL
VOOR ALLE BOEKEN VOOR DE STUDIERICHTINGEN AAN
DE FACULTEIT DER LETTEREN

KUNST & Vliegwerk

boeken en c.d.'s

Bij ons kunt u terecht voor:

- * Kwaliteitsramsj: o.a. kunst en literatuur
- * Klassieke cd's voor aantrekkelijke prijzen
Naxos, Harmonia Mundi, Erasmus
- * Plint poëzieposters en kaartenmapjes

Oude Kijk in 't Jatstraat 10

9712 EG Groningen

Tel. 050-3185681